

УДК 001:[008+ 930.85]

Король Д. О.

ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ І ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Стаття розглядає категорії «культура» і «цивілізація» у вимірах сучасної гуманітаристики. Автор відмежовує наукові засади власне культурології (culturology) від культурографії сучасних англо-американських «cultural studies». Проведено розрізнення постнекласичної наукової парадигми. Обґрунтовується база для історичної культурології як окремої галузі науки, котра, власне і вивчає історію культури та цивілізації – з позицій не традиційно-історичної, а культурологічної методології пізнання.

Автор пропонує власне розуміння співвідношення динаміки вимірів культури і цивілізації крізь призму картини світу (моделей ментальності). Акцентується важливість інформаційного обміну в культурі, його більша роль у цивілізаційному процесі, аніж соціально-економічні механізми чи ландшафт, котрі, тим не менш, органічно включені в зазначений обмін і можуть суттєво корегувати його динаміку.

Ключові слова: культура, цивілізація, картина світу, інформаційний обмін, історична культурологія.

Проблема співвідношення понять «культура» і «цивілізація» хвилює дослідників уже більш як століття, але з особливою силою спалахнула саме в українській гуманітаристиці в останні роки. Для Б. Парахонського провідним принципом культурології є «розгляд проблем локальної культури в контексті загальносвітових цивілізаційних процесів» [20, с. 9]. А за визначенням В. Шейка, саму історію культурології можна тлумачити «як суть реконструювання різних моделей цивілізаційних культур» [33, с. 15].

В якісній англomовній тематичній збірці 2008 р. «Переглядаючи культуру: крос-дисциплінарне осмислення культури» упорядник Дж. Болдуїн у співавторстві з С. Фолкнером та М. Хехтом здійснюють хрестоматійний перегляд визначень поняття «культура» впродовж останніх півтора

століття [34; 35]. Так, у їхньому історіографічному аналізі йдеться про цікаві трансформації класичної та некласичної моделей наукового пізнання в контексті усвідомлення категорії «культура», намічені постнекласичні тенденції тощо. На думку авторів нарис, в повоєнну добу мейнстрімним певний час був саме «критичний підхід» до культури, що й породив сучасні англо-американські «cultural studies» (фактично, культурографію, чи то культурознавство) [34, р. 16–20]. Маємо наголосити, що вони мають мало спільного як із первинною «culturology» Л. Уайта – антропологічною в широкому сенсі, – так і з тією (пост-)радянською культурологією, котру розвивали свого часу Е. Маркарян, Ю. Степанов чи М. Уваров (детальніше див., напр.: [5, с. 14–15; 10, с. 15; 15, с. 32–34]).

Як зазначають Дж. Болдуїн та його співавтори, впродовж останньої третини ХХ ст. паралельно розвивалися три тенденції культуробачення, що не поспішали співпрацювати одна з одною.

З одного боку, тривала інтерпретативна лінія, котра отримала шаленого імпульсу від реформатора етнології Кліффорда Гірца. Для нього культура – це «ансамбль текстів» [36, р. 86], передусім семіотична сфера: «патерни значень, утілених у символах, що передається історично, певна система успадкованих уявлень, виражених у символічних формах, за допомогою яких люди спілкуються, увічнюють і розвивають свої знання про життя та ставлення до нього» [6, с. 106; 35, р. 171]. З іншого боку, побутував соціокультурний дослідницький підхід до аналізу культури як *міжгрупової взаємодії / комунікації*. Так, для П. Адлера та Н. Асунсьон-Ланде культура – це набір специфічних навичок, котрі передаються у певній групі з покоління в покоління – через навчання та ініціацію [35, р. 139, 143, 146]. Третьою, наймолодшою, тенденцією став постмодернізм.

Отже, бачимо доволі широкий спектр усвідомлення. Втім, насправді, розуміння як категорії культури, так і цивілізації залежить від того, в межах якої парадигми мислить дослідник. За мінімальним широким поділом мова йде про класичну, некласичну та постнекласичну методологію знання, котрі, на думку І. Іонова, не заступають одна одну, але нашаровуються, таким чином співіснуючи на цей момент як альтернативи [14, с. 145].

У широкому наближенні можна скористатися їхньою характеристикою від В. Космини. Як зазначає дослідник, спираючись на механістичну модель світу, класична наука (з середини ХІХ ст.) мала за об'єкт «прості (малі) системи, властивості яких визначаються властивостями її елементів [...], а процес їх функціонування розглядається як силова (механічна) взаємодія цих елементів», котрі «є для систем первинними й можуть, а часто й повинні, досліджуватись окремо» [16, с. 94]. Для схем такого підходу характерна лінійність, схильність до прогресу та ієрархічність (рівневість), тож можна сміливо стверджувати, що еволюціонізм і, опосередковано, марксизм, є справжніми дітищами цього світобачення.

Некласична наука (з межі ХІХ–ХХ ст.) як об'єкт вивчає «складні саморегулюючі системи [...], що мають власну системну якість, котра визначає

властивості вхідних до неї частин», що «самі виступають процесуальними системами, відтворюють себе завдяки взаємодії зі своїм навколишнім середовищем, а їхні власні взаємозв'язки зумовлені [...] ймовірнісною й циклічною причинністю, коли наслідок зворотним чином впливає на причину, що його породила» [16, с. 94]. Спадщина наукових течій некласичного кшталту (переважно позитивістських) почалася з органіцистських та циклічних теорій цивілізаційного процесу, пройшла через критицизм, екзистенціалізм, соціологічну школу, дифузійнізм та структуралізм, сформувала неоеволюціонізм тощо. Цей науковий світогляд, фактично, є основою культурної антропології та урбаністики. Саме в його межах Леслі Уайт обґрунтував ідею своєї «culturology». Культура постає для Уайта як незалежна система, що самоорганізовується, керується власними принципами і законами [28].

Постнекласична ж наука (з 1970-х рр.) розглядає свій об'єкт як «складні саморозвиткові системи, [...що] досліджуються на міждисциплінарній основі з застосуванням теорії синергетики» [16, с. 94]. До таких систем належить як мегасистема Всесвіту, так і будь-які людські колективи, власне соціуми: «...Усі соціальні об'єкти, розглянуті з урахуванням їхнього історичного розвитку, належать до типу складних систем, що саморозвиваються» [26, с. 266]. Фундаментальною властивістю систем стає *фактор випадковості*, що проявляється завдяки нелінійному впливу зовнішнього середовища, яке викликає в системі різні флуктуації [32, с. 80]. *Хаос*, що породжує нові сенси, можна вважати символом синергетики і постнекласичної науки.

Постнекласичне розуміння культури можна побачити, зокрема, у визначенні В. Сокола: «Енергія культури чуйно реагує навіть на малі хаотичні флуктуації (відхилення), провокуючи істотні зміни навіть визначальних параметрів системи і викликаючи непередбачувані біфуркації розвитку. Культура, будучи невірноваженою системою, здатна до спонтанної самоорганізації. Власне, культура не терпить зовнішнього нав'язування шляхів свого розвитку, який уможливлений виключно через нестабільність, випадковість, біфуркацію» [25, с. 153]. Недарма об'єктами сучасних міждисциплінарних досліджень все частіше стають системи, що характеризуються відкритістю і саморозвитком. «Діяльність з такими системами вимагає принципово нових стратегій. Взаємодія з ними людини відбувається таким

чином, що сама людська діяльність не є чимось зовнішнім, а немовби включається в систему, видозмінюючи кожного разу поле її можливих станів» [26, с. 288]. Отже, маючи справу з категоріями культури, дослідник має враховувати її принциповий динамізм і всеохопний антропологічний вимір.

Цікавим чином класична парадигма з-поміж інтелектуалів збіглася з домінуванням натуралістичного мистецтва романтичного духу, котре спиралось на, власне, *класику* елліно-ренесансної образотворчості, і відповідну літературу. Натомість модернізм, авангард і сюрреалізм у літературі, образотворчому мистецтві та кіно немовби супроводжують неklasичні форми пізнання. Тому не є дивними суперечливі міркування з приводу того, чи постмодернізм породив постнеklasичну наукову парадигму, чи навпаки.

Якщо неklasична модель характеризується конкурентністю підходів, діалектично помноженою на релятивізм, а класична модель відома своїм детермінізмом і чіткими причинно-наслідковими формулами, то для постнеklasичної моделі типовим є холізм та багатовимірність [32, с. 80]. Підсумувати цей екскурс в парадигми наукового знання можна тезою В. Стьопіна: «Для освоєння об'єктів, організованих в якості простих систем, досить класичної раціональності. Некласичний тип раціональності забезпечує освоєння складних саморегульованих систем, постнеklasичний – складних систем, що саморозвиваються» [26, с. 250]. Отже, від саморегуляції до саморозвитку, дослідники сприймають культуру давніх суспільств у вигляді дедалі складніших моделей з якнайширшим розмахом варіативності. Цей розмах має різні критерії визначення, з яких найбільшої довіри заслуговують комунікативні теорії.

Як усеосяжну знакову систему розглядали культуру Толкот Парсонс і Арон Гуревич [21, с. 94–95, 112–113; 8, с. 27; 9, с. 88]. У новітніх розробках культура найчастіше постає як отримуваний упродовж виховання та подальшої комунікації набір відтворюваних форм взаємодії індивідів між собою та з навколишнім оточенням, а також способів продукування певних інструментів, котрі полегшують таку взаємодію. Різниця таких відтворюваних форм та матеріальних артефактів коріниться в *значеннях*, котрі формуються з-поміж різних людей у різних умовах. Подекуди спливає твердження, що

культура взагалі є надбанням *системи значень*, але сама по собі культура не дорівнює комунікації!

Сформулюємо співвідношення цих сфер приблизно таким чином: культурна специфіка визначає рівні та форми комунікаційної взаємодії між індивідами, а соціальний вимір вказує на певні кордони / обмеження чи, навпаки, містки, які зумовлюють специфіку такої комунікації в конкретних колективах.

Категорії *знаку* та *символу* традиційно розуміють у контексті семіотичних побудов, але ніні їх варто усвідомлювати складниками ширшої моделі *інформаційних зв'язків*. Інформацію ж, у цьому випадку, варто услід за Л. Мосіонжніком тлумачити як той вимір, що «визначає характер зв'язків між матеріальними об'єктами, їх впорядкованість» тощо [19, с. 37–39]. При цьому, вона керує побудовою матеріальних структур і має необмежений вік існування, може піддаватися переробці, хоча від зміни матеріального носія сама по собі не змінюється; натомість у часі змінюватись може (вдосконалювання, руйнація, та не лише). Інформація може передаватися на відстані, і може мати форму пасивну (ту, що зберігається) та активну (таку, що бере участь у діяльності), а також переходить з однієї в іншу [19, с. 37–39]. Згадуваний вище Кліффорд Гірц так само зазначає, що основний акцент людського мислення – пошук інформації, в той час як метою стає, відповідно, визначення афективної значущості подій довкола, їхньої емоційної ваги [6, с. 98–100].

Отже, саме *інформаційний обмін* визначає і культуру конкретного колективу, і його соціальність, – оперуючи специфічними *блоками значень* (котрі, додамо, базуються на певній *картині світобачення*).

При цьому, безумовно, в такій значеннєвій системі кожне нове покоління зазнає певної трансформації. Навіть комунікативні схеми можуть зазнавати мутацій, натомість соціальні структури по своїй суті значно менш стабільні, ніж комунікативні моделі. Тож соціокультурні метаморфози зазвичай дуже наочні і мають певний кінцевий набір алгоритмів, за котрим їх зручно відстежувати і порівнювати. Нарешті, певні суспільні цінності можуть зростати в своїй значущості надмірно, продукуючи в творчій еліті сплеск унікальних матеріальних виробів, стимулюючи усвідомлення авторства тощо, і вже за наступного покоління матиме місце занепад і нова зміна канону в оздобленні художніх та

побутових виробів – за сталості мовного та соціального стрижня такого суспільства.

Усе це зайвий раз демонструє принциповий динамізм культури, її історичний вимір. Тобто, кожен культурний феномен містить у собі процеси, і сам є частиною процесу на макрорівні. Тому будь-яке дослідження культури в синхронії не може не співвідноситися з історико-культурним контекстом, із загальною діахронною картиною відповідних культурних трансформацій. В. Шейко порівнює культуру з «певним духовним магнітом, який узагальнює історичний досвід суспільства» [33, с. 22]. Отже, будь-який екскурс у специфіку певної взятої цивілізації є неприпустимим без урахування її культурної специфіки.

Подібні аспекти варто розглядати методами не просто «науки про культуру», але саме *історичної культурології* [див.: 1; 13; 29]. Культуролог А. Флієр визначає її таким чином: «Історична культурологія – це наука, що вивчає історію цивілізації і культури, проте з позицій не історичної, а культурологічної методології пізнання» [29]. Мова йде про сукупність не виняткових подій (що саме тому й потрапляють до історичних хронік), а подій і ситуацій апріорно тривіальних, нормальних, буденних – власне, культурних (у соціальному й етнографічному сенсі), а не шедевральних.

Отже, історична культурологія займає стиковий простір між філософією історії і культури (як напрямами філософського знання), теорією культури (культурологічною наукою), «класичною» історією (культури, як наукою історичною), «галузевими» історіями різних спеціалізованих сфер людської діяльності, а також соціологією та етнографією [31, с. 157]. Власне, ця наука «аналітично реконструює соціальний контекст, в якому відбувалася певна подія або виникло явище, і вивчає те, як цей контекст маніфестується у формах досліджуваного культурного об'єкта» [30, с. 17].

Отже, у випадку *історичної культурології* мова йде не про дослідження конкретних культурних феноменів чи про їхню генезу, чим опікується традиційна «історія культури», а про вивчення людського суспільства за рисами й характеристиками його культури. Об'єктом історичної культурології виступає *культура як системне відображення специфіки суспільної свідомості* [30, с. 20]. Отже, яким же чином варто розуміти таку категорію, як «культура»? Яким чином вона задіяна у формуванні «цивілізації» як феномена?

Перефразовуючи Флієра, М. Дідик дає визначення культури як «фабрики» з продукування сенсів в історичній динаміці [11, с. 78]. Своєю чергою, одеський доктор психології І. Геллер у нещодавньому телеінтерв'ю визначив культуру як «набір еталонів, зразків і норм людського мислення і діяльності», а В. Розін визначає культуру як «загальне світобачення і єдиний образ (спосіб) життя, котрі стійко відтворюються і протиставляються іншому світовідчуттю і способам» [24, с. 24]. Е. Маркарян під культурою має на увазі «специфічний метод життєдіяльності істот і організацію їхнього колективного життя» [37], фактично – «спосіб існування людей».

Але наскільки мають рацію представники «соціальної парадигми» вивчення культури? Чи є культура лише системою соціальних інститутів? На нашу думку, однією з рис саме людини є регулярні спроби здолати природні кордони – власне, не стільки адаптуватися у ландшафт, скільки адаптувати ландшафт під себе. Та це зовсім не означає протиставлення «культура – натура». Робити з природи інструмент або ізолюватися від неї для людства так само безглуздо, як і розчинятися у неї. Могилянський культуролог Б. Парахонський зазначав свого часу, що «природа є матеріалом для культури у вигляді здатності людини специфічно означувати навколишній світ як власне середовище існування та поле діяльності», при тому, що як адаптаційна система культура змінюється в межах екологічної системи в напрямі досягнення рівноваги. І основним принципом розвитку культури постає для дослідника «*неоднаковість*» [20, с. 5–7].

Цікавими постають спостереження молдавських учених М. Ткачука та Л. Мосіонжніка. Вони, зокрема, вказують, що «культура народжується тоді, коли народжується сенс, що лежить в її основі – сенс людського існування, сенс народження, життя і смерті» [19, с. 272]. Такі сенси дослідники називають «пороговими», оскільки їхня поява слугує межею між окремими культурами. Їхні три складові – здобування нової інформації, її зберігання та втрати. «Пороговий сенс і є прафеноменом нової культури, [...] він може бути виключно ірраціональним, бо покликаний розтлумачити непрояснюване і абсурдне. [...] Він висловлює себе цілим набором засобів, звернених до підсвідомого, – символами і міфами. [...] завжди має бути і “символ символів”, що їх узагальнює, свого роду вісь

обертання нового культурного світу. Таким єдиним символом стає *ім'я* нового порогового сенсу. Саме *ім'я* будить у колективному підсвідомому усі шари образів та уявлень, пов'язаних з пороговим сенсом, й оживлює її символи» [19, с. 279].

Отже, «пороговий сенс, його позначник *ім'я-символ* і *основний міф*, що розкриває його сутність, і є в сумі тим, що О. Шпенглер називав прафеноменом культури» [19, с. 279]. Це вже певним чином цивілізаційний вимір, що є законним. І. Алексеєнко зазначає, що останніми роками «концепція цивілізації стає домінуючою історико-соціологічною категорією, яку за її значенням можна порівняти з домінуючою раніш концепцією нації. Мислення в національних термінах змінюється на мислення в термінах цивілізаційних. В науці основна увага зміщується від народів та держав на ширші структури та процеси в масштабах цивілізацій» [2, с. 161].

Для Є. Рашковського та В. Хороса культура взагалі – це все поле інтелектуального і духовного пошуку, увесь комплекс смислів та цінностей, що побутують у суспільстві. Натомість «...цивілізація – це “ущільнена” культура, що кристалізувалася, “осіла” в певних тривалих цінностях, розумових парадигмах, котрі склали тест на міцність, на тривалість, на декотру усередненість і, отже, на широке транслювання в часі і просторі» [23]. Саме тому для зазначених дослідників культура складається також з інститутів, що укорінюють у соціумі відповідні елементи культурної спадщини. В таких моментах стає очевидним, що почасти праві були і О. Шпенглер із його «душею культури», і А. Крьобер із його «стилем цивілізації». Помилкою в обох була, по-перше, надмірна універсалізація, здобрена певним детермінізмом, а по-друге – термінологічна неузгодженість. Власне, обидва вели мову про своєрідні тонкі підвалини кожного етнокультурного масиву, котрі впливали і на геополітику в регіоні, і на релігійність, і на моду, і на естетику, і на багато інших чинників. Важко сказати, чому вони не прийняли термін «ментальність», котрий у той час уже побутовув з-поміж певних науковців (це й Е. Дюркгейм, і Л. Леві-Брюль, і творці французької «*La Nouvelle Histoire*» – М. Блок та Л. Февр), та мова має йти саме про це (детальніше – нижче).

Цікавою видається теза Л. Мосіонжніка, що культурою є *цивілізація, котру розглядають як духовне явище*. «Тому розвиток і цивілізації,

і культури підкоряється одній і тій самій логіці» [18, с. 24; 19, с. 267–268]. М. Барг, спираючись на антропологічне осмислення історії, так само вважає, що *цивілізація* – це «*універсальний код культури*», котрий проявляється в універсалізмі стилю життєдіяльності людини – носія відповідної цивілізації [3]. Отже, зближуються критерії дослідження «культури» та «цивілізації», хоча й не ототожнюються, як це робили Е. Тайлор чи А. Крьобер.

У дискурсі тлумачення понять «культура» і «цивілізація» легко відстежити дві тенденції. Згідно з першою ми лише описуємо, що у ці категорії органічно входить, а що ні, або визначаємо сферу прояву чи то функціональний спектр. Це має позитивний вимір дослідницької неупередженості та лишає незмінним термінологічну невизначеність.

Як приклад наведемо визначення японіста О. Мещерякова: «Культура [...] презентує цілісну картину світу. [...] Віра в достовірність цієї картини і свідоме вибудовування власної поведінки відповідно до неї справляє сприятливе і заспокоїливо-терапевтичне враження на її носія, формує “особистість” і запобігає її розпаду, зниженню самооцінки, втраплянню в поле неузгоджених сенсів, що прирівнюється до деградації, “безкультурності”, “варварства”» [17, с. 8].

Друга тенденція схильна до універсалізму в дефініції, тобто нам пропонують кінцеву формулу, що допомагає у конфлікті інтерпретацій, проте у таких випадках переважно фігурує певна струнка і водночас хитка конструкція, і варто лише видалити з неї хоч один елемент, чи навпаки додати новий, – і вона рушиться. Для М. Петрова *культура* – «система надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки і спілкування) в їх історичному саморозвитку, що забезпечують відтворення та зміну соціального життя» [22].

Н. Важинський пропонує власну «універсальну» формулу культури:

«КУЛЬТУРА – це СВИТОГЛЯД,
реалізований в ОБРАЗІ ЖИТТЯ»
(виділення автора. – Д. К.) [5, с. 18–19].

У контексті виміру історичної культурології тут можна висловити чимало зауважень – надто багато вже можна запропонувати варіацій *проявів* світогляду; окрім того, важливо усвідомлювати шляхи «*реалізації*» та її «стимули». І на нашу думку, відверто кажучи, простої констатації тут замало! Людський простір – занадто нестабільне

та непередбачуване середовище, щоб судити його без хоча б приблизної алгоритміки. Проте, варто погодитися, що загалом формула і справді є доволі ємною та зручною. Введений до неї «образ життя» є, власне, діяльнісною реалізацією так званої *картини світу*, котру варто завжди мати на увазі, розглядаючи моделі культури та цивілізації. Наразі мова йде про категорії ментальності.

Як слушно подекуди зазначають, термін «ментальність» (*фр.* *mentalites*) можна порівняти як із культурою, так і з цивілізацією через характерну багатогранність і багатозначність. Втім, помітно, що донині ця категорія має занадто розпливчасті характеристики як для об'єкта наукового дискурсу. Так, прихильники цивілізаційної методології (М. Вебер, А. Тойнбі, О. Шпенглер, Н. Данилевський, К. Леонт'єв, П. Сорокін та ін.) вивчали ментальність згідно з теорією культурно-історичних типів. Натомість А. Гуревич свого часу визначав ментальності як нечітко сформульовані і не усвідомлювані манери мислити, подеколи позбавлені логіки мисленнєві образи, властиві певній епосі чи соціальній групі [7, с. 355–356]. Як зазначає дослідник: «Усі форми культурного життя [...] є не чим іншим, як функціями соціальної життєдіяльності людей тієї доби, результатом їхнього “моделювання” світу» [8, с. 28].

Запорізький дослідник Р. Додонов визначив *ментальність* як специфічний стиль світосприйняття, що відображає тривалий процес сумісного існування людей у схожих природно-географічних і соціокультурних умовах [12, с. 7]. Наслідуючи Крьобера та Клакхона, фахівець робить спробу стратифікації визначень понять «ментальність»/«менталітет» [12, с. 32–45] і зауважує, що навіть автори найбільш вдалого «психологічного підходу» намагаються сформулювати лише прояви ментальності, проте не її причини, не сутність ментальнісних відмінностей між певними групами індивідів тощо – фактично у невластивій їй статичності [12, с. 37].

Отже, можна узагальнити, що саме *картина світу* / *світогляд* постає у певних символічних моделях ментальності, що стоять за неусвідомлюваною реакцією індивіда на навколишні подразники – починаючи від бажання елементарного висловлення власних намірів і до комунікації в глобальному масштабі. В одних випадках мова йде радше про етнічні стереотипи (сфера етнопсихології), в інших – про надбання цивілізаційного типу (до яких належить

і запропонований Ткачуком і Мосіонжніком *пороговий сенс*).

Варто спробувати окреслити і авторське розуміння компонентів тієї поняттєвої пари (а радше тріади), що ми винесли темою цього нарису, в їхньому комплексному взаємозв'язку. Одразу застережемо, що, на відміну від пана Важинського, не віримо в чіткі категоріальні формули. Але безумовно тут існує алгоритм, за яким відбувається функціонування системи і кожного її складника, їхня динаміка тощо. Саме означення такого алгоритму і пропонуємо до уваги.

Отже:

- Динамічний комплекс інформаційного взаємобміну групи індивідів одне з одним і з навколишнім середовищем (ландшафтом) формують у них специфічну *картину світу* (ментальність). Вона проявляє себе у безлічі несвідомих реактивних та поведінкових моментах, але не обмежується ними.
- Регулярно відтворюваний, базований на *картині світу* взаємотворчий процес складає основу *культури* групи індивідів, а інтенсивність і структура згаданого інформаційного обміну визначає її своєрідність.
- Ускладнення інтенсивності інформаційного обміну між різними групами індивідів та максимізація ефективності їхнього, базованого на моделі світу, взаємотворчого процесу призводить до формування *цивілізації* або її аналога.
- Ідеальним (і логічним) моментом у процесі такого ускладнення постає виникнення *писемної знакової системи*. Проте, за деяких умов, вона може не виникнути навіть за високого ступеня інтенсивності інформаційного обміну – так само як і класична *міська інфраструктура* тощо.

Запропонована алгоритміка має на увазі безумовну системну нелінійність людських спільнот у їхньому динамічному полі (але ніяк не ліній) розвитку. Культурні спільноти набувають ознак цивілізаційності, а в межах цивілізацій повсякчасно породжуються нові культурні феномени. І все це має безумовне віддзеркалення у трансформаціях моделей ментальності, картини світу, що впливають і на культуру повсякденності, і на образотворчість, і на світ ідей чи моделі пізнання тощо.

Зайвий раз наголосимо на важливості саме інформаційного обміну, котрий, на нашу думку, є більш суттєвим аспектом цивілізаційного процесу, аніж соціально-економічні механізми,

увагу на котрих акцентували марксистки, чи природно-кліматичний оптимум господарювання (ландшафт), на якому налягають географічні детерміністи. Так само не може бути чіткою залежність певного суспільного організму від умовних циклів – космічних, кліматичних або біологічних. Але вони безумовно можуть себе проявляти, якщо від них залежить динаміка

інформаційного обміну та мережева комунікація у певному регіоні. Свою чергою, суттєві світоглядні струси здатні радикально змінити зовнішні прояви певного соціуму, його матеріальну культуру, що добре продемонстровано доколумбовими суспільствами Південної Америки [4, с. 190–207], проте це вже тематика зовсім іншого нарису.

Список літератури

- Акопян К. З. Историческая культурология как самостоятельная дисциплина [Электронный ресурс] // Вестник ВятГГУ. – 2005. – № 13. – С. 22–34. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskaya-kulturologiya-kak-samostoyatel'naya-distiplina>. – Заглавие с экрана.
- Алексеев И. Світові цивілізації в історичній динаміці // Політичний менеджмент. – 2004. – № 3. – С. 152–162.
- Барг М. А. Категория «цивилизация» как метод сравнительно-исторического исследования (человеческое измерение) // История СССР. – 1991. – № 5. – С. 72. Цит. за: Самусенко И. М. Понимание цивилизации как феномена культуры // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2008. – № 8. – С. 417.
- Березкин Ю. Е. Между общиной и государством. Средне-масштабные общества Нуклеарной Америки и Передней Азии в исторической динамике. – СПб. : Наука, 2013. – 256 с.
- Важинский Н. П. К вопросу об определении термина «Культура» [Электронный ресурс] // Аналитика культурологии. – 2010. – № 16. – С. 13–21. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-opredelenii-termina-kultura>. – Заглавие с экрана.
- Гірц К. Интерпретация культур: Выбранные эссе / пер. с англ. – К. : Дух і літера, 2001. – 542 с.
- Гуревич А. Я. Жак ле Гофф и «Новая историческая наука» во Франции // Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – С. 352–373.
- Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
- Гуревич А. Я. Проблема ментальностей в современной историографии // Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. – 1989. – № 1. – С. 75–89.
- Демчук Р. В. Культурология: Тексты і контексти // Наукові записки НаУКМА. – Т. 127 : Теорія та історія культури. – К. : Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2012. – С. 13–19.
- Дидык М. А. Проблема определения культуры в социально-исторической культурологии [Электронный ресурс] // Научные ведомости БелГУ. Серия : Философия. Социология. Право. – 2015. – № 14 (211). – С. 77–80. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problema-opredeleniya-kultury-v-sotsialno-istoricheskoy-kulturologii>. – Заглавие с экрана.
- Додонов Р. А. Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов. – Запорожье : Тандем-У, 1999. – 264 с.
- Иконникова С. Н. Контуры и перспективы исторической культурологии [Электронный ресурс] // Вестник СПбГУКИ. – 2012. – № 1 (10). – С. 6–14. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontury-i-perspektivy-istoricheskoy-kulturologii>. – Заглавие с экрана.
- Ионов И. Н. Теория цивилизаций и неклассическое знание (Социокультурные предпосылки макроисторических интерпретаций) // Общественные науки и современность. – 2004. – № 5. – С. 141–156.
- Кирилова О. О. Українська культурологія у східно-західних контекстах // Часопис «Критика». – 2011. – Рік XV, Число 7–8 (165–166). – С. 29–35.
- Космина В. Г. Проблемы методологии цивилизационного анализа историчного процесу [монографія] / В. Г. Космина. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 310 с.
- Мещеряков А. Н. Terra Nipponica: Среда обитания и среда воображения. – М. : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2014. – 424 с.
- Мосионжик Л. А. Антропология цивилизаций : курс лекций. – Кишинев : Нестор-История, 2006. – 467 с.
- Мосионжик Л. А. Человек перед лицом культуры : курс лекций. – 2-е изд. – Кишинев : Высшая Антропологическая Школа, 2006. – 402 с.
- Парахонський Б. О. Методологічні аспекти культурології // Магістеріум НаУКМА. – Вип. 5 : Культурологія. – К. : Стилюс, 2000. – С. 4–11.
- Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1993. – № 2. – С. 94–122.
- Петров М. К. Методологические проблемы культуроведения // Философское и культурологическое русское ведение: феномен восточнохристианской цивилизации. ЕН АРХН: Выпуск 1 / Серия «Восток-Запад-Россия». – Ростов-на-Дону : Изд.-во ООО «ЦВВР», 2003. – С. 85. Цит. за: Дидык М. А. Проблема определения культуры в социально-исторической культурологии // Научные ведомости БелГУ. Серия : Философия. Социология. Право. – 2015. – № 14 (211). – С. 78.
- Рашковский Е., Хорос В. Мировые цивилизации и современность (к методологии анализа) // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 12. – С. 37. Цит. за: Китинов Б. У. Концепт цивилизаций в обществоведческой науке // Вестн. Рос. ун-т дружбы народов. – 2011. – № 1. – С. 115.
- Розин В. М. Особенности культурологического дискурса [Электронный ресурс] // Культура культуры. – 2015. – № 2 (6). – С. 22–29. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kulturologicheskogo-diskursa>. – Заглавие с экрана.
- Сокол В. Б. Основополагающие потребности человека в свете постнеклассической культурологии // Альманах современной науки и образования. – 2009. – № 1–2. – С. 152–155.
- Стёпин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различия [Электронный ресурс] // Постнеклассика: философия, наука, культура : коллективная монография / отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Стёпин. – СПб. : Мирь. –

2009. – С. 249–295. – Режим доступа: http://iphras.ru/upfile/root/stepin/klassika_neklassika_iostneklassika.pdf. – Заглавие с экрана.
27. Стёпин В. С. Цивилизация и культура. – СПб. : СПбГУП, 2011. – 408 с.
28. Уайт Л. А. Понятие культуры // Антология исследований культуры. Интерпретации культуры. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2007. – С. 15–48.
29. Флиер А. Я. Историческая культурология как область знания [Электронный ресурс] // Культурологический журнал / Journal of Cultural Research. – 2011. – № 2 (4). – Режим доступа: http://www.cr-journal.ru/files/file/09_2011_23_21_35_1316632895.pdf. – Заглавие с экрана.
30. Флиер А. Я. История общества – история культуры – историческая культурология [Электронный ресурс] // Вестник МГУКИ. – 2012. – № 6 (50), ноябрь–декабрь. – С. 14–21. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-obschestva-istoriya-kultury-istoricheskaya-kulturologiya>. – Заглавие с экрана.
31. Флиер А. Я. Культура как смысл истории // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 150–159.
32. Цырендоржиева Д. Ш. Динамика общества: синергетический анализ // Известия ТПУ. – 2010. – № 6. – С. 79–82.
33. Шейко В. М. Культурологічні аспекти компаративістики та діалог культур: стан і перспективи // Культурологічна думка. – 2010. – № 2. – С. 14–23.
34. Baldwin J. R., Faulkner S. L., Hecht M. L. A Moving Target: The Illusive Definition of Culture // Redefining culture: conceptualizing culture across disciplines / ed. John R. Baldwin [et al.]. – L. : Taylor & Francis e-Library, 2008. – P. 3–26.
35. Definitions of Culture // Redefining culture: conceptualizing culture across disciplines / ed. John R. Baldwin [et al.]. – L. : Taylor & Francis e-Library, 2008. – P. 139–226.
36. Geertz C. Deep play: Notes on the Balinese cockfight // Daedalus. – 2005. – Т. 134. – № 4. – P. 56–86.
37. Markarian E. S. The concept of culture in the system of modern sciences // The concept and dynamics of culture / ed. B. Bernardi. – 1977. – P. 106. Цит. за: Definitions of Culture // Redefining culture: conceptualizing culture across disciplines / ed. John R. Baldwin [et al.]. – L. : Taylor & Francis e-Library, 2008. – P. 192.

D. Korol

SOME OBSERVATIONS ON THE PROBLEMATICS OF CULTURE AND CIVILIZATION RESEARCH

The paper reviews the problematics of the modern academic view on the concepts of 'culture' and 'civilization'. These categories with their peculiar intercommunication became the object of the most intent attention of humanitarians at the turn of the 21st century. By that time, for the last 15 decades, three paradigms have taken shape in science as well as in art; those did not just take each other's place but sprouted mutually, stimulating transformation and integration processes.

Thus, classical, non-classical, and post-non-classical paradigms co-exist successfully, interacting and influencing our perception of scientific research objects; these issues are also considered in the paper. The modern post-nonclassical culture comprehension implies its dynamism, development of non-linearity, sociality, and environmental interconnection of its agents. Its development – and, for sure, taking into account its experience accumulated by generations, – implies the historical dimension of culture.

For this reason, a particular attention is spared to the disciplinary field of historical culturology, for which the culture is neither an institute nor a set of artefacts, but a systematic reflection of the specifics of public consciousness (stimulating collective activity). That is why the category of 'mentality' – world-outlook – is so important. It is formed by means of a dynamic complex of information interchange of some group of individuals with each other and with the surrounding landscape.

Information is another important sphere discussed in the paper, being a specific state and an essential element of communication. We claim that the very informational exchange makes the foundation of culture. This basis is to be a regularly reproduced creative process based on the mentality; the intensity and structure of informative exchange provide the cultural identity. Thus, sometimes under the absence of the written language or hierarchical forms of power, the dense network structures of information exchange are able to confirm the processes of a civilization.

Keywords: culture, civilization, world outlook, informational exchange, historical culturology.

Матеріал надійшов 08.03.2017